

Pellon varhaiskasvatuksen TOIMINTASUUNNITELMA 2023-2024

Elinvoimalautakunta 19.9.2023

Sisältö

1. Yleistä varhaiskasvatuksesta
2. Varhaiskasvatuksen arvot ja toiminta-ajatus
3. Painopistealueet ja toimintaperiaatteet
4. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen
 - Pedagoginen dokumentointi
 - Leikki oppimisen, kehityksen ja hyvinvoinnin lähteenä
 - Oppimisen alueet:
 - Kielten rikas maailma
 - Ilmaisun monet muodot
 - Minä ja meidän yhteisömme
 - Tutkin ja toimin ympäristössäni
 - Kasvan, liikun ja kehityn
5. Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma
6. Lapsen tuki
7. Toiminnan arviointi ja kehittäminen
 - Valssi
 - Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma
 - Hankkeet
8. Lähteet ja tukimateriaali

1. Yleistä varhaiskasvatuksesta

Varhaiskasvatus on lapsen suunnitelmallisen ja tavoitteellisen kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostama kokonaisuus, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Varhaiskasvatus tukee kotien kasvatustehtävää edistämällä lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista sekä hyvinvointia.

Lapsen varhaiskasvatuspaikkaa haetaan vähintään neljä kuukautta ennen hoidon tarvetta - akuutissa tilanteessa kaksi viikkoa aikaisemmin. Varhaiskasvatukseen haetaan sähköisesti osoitteesta <http://pello.daisynet.fi/eDaisy>. Vaihtoehtoina ovat Pellon päiväkotitoiminta ja Turtolan ryhmäperhepäivähoito. Tilapäistä varhaiskasvatusta järjestetään kysynnän ja resurssien mukaan. Päiväkodin aukioloaika määräytyy lasten hoitoaikojen mukaan noin klo 5.40-21.30. Vuorohoitoa järjestetään iltaisin, öisin, viikonloppuisin sekä arki- ja juhlapäivinä, kun huoltajat ovat vuorotyössä.

Pellon päiväkodissa on viisi lapsiryhmää, joista kolme sijaitsee Meän Opintahjon tiloissa ja kaksi vanhan päiväkodin tiloissa:

- Mussukat: alle 3-vuotiaita 12 lasta. 1 varhaiskasvatuksen opettaja ja 3 lastenhoitajaa.
- Pirpanat: 3-4-vuotiaita 16 lasta. 1 varhaiskasvatuksen opettaja ja 3 lastenhoitajaa.
- Vekkulit: 4-5-vuotiaita 21 lasta. 2 varhaiskasvatuksen opettajaa ja 2 lastenhoitajaa.
- Pöllöt: alle 3-vuotiaita 8 lasta. 3 lastenhoitajaa.
- Eskarit eli esiopetusta täydentävä varhaiskasvatus: 2 koulunkäynninohjaaja. Varhaiskasvatus tekee tiivistä yhteistyötä AP/IP-toiminnan kanssa.

Turtolan perhepäivähoitoyksikkö toimii vanhan koulun tiloissa. Se on tällä hetkellä ainoa perhepäivähoidon yksikkö. Toimintakaudelle 2023-2024 se on mitoitettu kahdeksalle lapselle ja kahdelle perhepäivähoitajalle. Aukioloaika on lasten hoitoaikojen mukaan klo 6.00-17.00 välillä. Koulun loma-aikoina palvelut keskitetään Pellon päiväkotiin.

Palvelun tarpeesta perheet tekevät ennakkoon varauksen, vähintään kolmelle seuraavalle kalenterikuukaudelle. Valinta tapahtuu viidestä eri vaihtoehdosta: alle 40 h/kk, 40-79 h/kk, 80-119 h/kk, 120-159 h/kk ja 160 h/kk tai yli. Tuntimäärillä on vaikutus perheen asiakasmaksuun. Huoltajat ilmoittavat lapsen hoitoajat Daisyyn. Hoitoajat ilmoitetaan mielellään kuukaudeksi eteenpäin. Viimeistään reilu viikko aikaisemmin, sunnuntaina klo 23.59 mennessä. Sen jälkeen hoitoaikojen ilmoittaminen lukkiutuu. Henkilöstöresurssit ja työvuorot suunnitellaan ilmoitettujen aikojen mukaisesti. Lasten hoitoajoissa ja -päivissä muutokset ovat mahdollisia henkilöstön työvuorojen puitteissa.

Avointa varhaiskasvatusta järjestetään yhteistyössä perhetyön kanssa. Huoltajat kokoontuvat keskiviikkoisin klo 9.30-12.30 lastensa kanssa Tenavatuvalle, kirjastolla olevaan kerhotilaan tai Ponnelle. Päiväkodin työntekijät järjestävät toimintaa lapsille.

Tilapäistä varhaiskasvatus järjestetään, jos varhaiskasvatuksen yksiköissä on tilaa. Varhaiskasvatuksen vaihtoehtona on alle 3-vuotiaille lasten kotihoidon tuki, jonka lisäksi Pello maksaa kuntalisää.

Koulun loma-aikoina palvelut keskitetään etupäässä Pellon päiväkotiin. Tarvittaessa varhaiskasvatuspalveluja ostetaan toisilta kunnilta ostopalveluna tai myydään esimerkiksi helpottamalla huoltajien työllistymistä ja lapsen kuljettamista.

2. Varhaiskasvatuksen arvot ja toiminta-ajatus

Pellon kunnan visio on “Elethään rohki hyvää elämää ja olhaan ylpeitä Pellosta ja pellolaisuudesta”

Pellon kunnan toimintaa ohjaavat arvot ovat yhteisöllisyys, aktiivisuus, positiivisuus ja suvaitsevaisuus.

Kunnan ja varhaiskasvatuksen arvot sekä sivistystoimen **Hyvän kasvun polku -ohjelma** ohjaavat lasten ja nuorten parissa tehtävää työtä, jotta Pellossa olisi entistä parempi elää, kasvaa ja oppia. Varhaiskasvatuksen tiimeissä rakennetaan ja luodaan yhdessä sujuvaa, hyvinvoivaa ja turvallista arkea ja rutiineja sekä jaetaan kokemuksia ja luodaan yhteisöllisyyttä.

Varhaiskasvatusta ohjaavat lainsäädäntö ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteet -asiakirja (2022). Niiden pohjalta on laadittu Seudullinen varhaiskasvatussuunnitelma ja sitä täydentää pedagogisen toiminnan tasolla paikallinen toimintasuunnitelma, joka laaditaan vuosittain henkilöstön kanssa arviointien pohjalta. Asiakirjat luovat reunaehdot ja suuntaviivat laadukkaalle varhaiskasvatukselle ja kehittäväälle arvioinnille. Tavoitteena on tukea lapsen oppimisen edellytyksiä, edistää elinikäistä oppimista ja koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamista inklusiivisten periaatteiden mukaisesti.

Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma (vasu) on toiminnan suunnittelun ja arvioinnin väline. Lapsen vasuun kirjataan lapsen yksilölliset tarpeet ja vahvuudet. Lapsen vasu toimii myös varhaiskasvatuksen ja huoltajien välisen yhteistyön perustana. Lapsen ja hänen perheensä tietoja saa käsitellä vain huoltajan suostumuksella. Lapsen vasu on aina salassapidettävä asiakirja. Lapsen alkuperäinen vasu arkistoidaan arkistointisuunnitelman mukaisesti, kun lapsi lopettaa varhaiskasvatuksen. Vanhempien luvalla vasun kopio voidaan siirtää mahdolliseen toiseen varhaiskasvatuspaikkaan tai antaa suoraan vanhemmille.

Varhaiskasvatuksen pedagogista toimintaa ja sen toteuttamista kuvaa kokonaisvaltaisuus ja lapsen edun ensisijaisuus. Tavoitteena on edistää lasten oppimista ja hyvinvointia sekä laaja-alaista osaamista. Pedagoginen toiminta toteutuu lasten ja henkilöstön välisessä vuorovaikutuksessa ja yhteisessä toiminnassa. Lasten omaehtoinen, henkilöstön ja lasten yhdessä ideoima sekä henkilöstön johdolla suunniteltu toiminta täydentävät toisiaan. Varhaiskasvatuksen pedagoginen toiminta läpäisee kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuuden. Päämääränä on **hyvinvoiva ja onnellinen lapsi**, joka kokee olonsa turvalliseksi, jolla on kavereita ja mahdollisuudet innostavaan oppimiseen.

Opetushallitus: Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet päihinänkuoressa, 2023

3. Painopistealueet ja toimintaperiaatteet

Toimintakauden painopistealueena ovat **lapsen tuen toteuttaminen, toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman työstäminen**, toimiva tiimityö sekä kehittävän arvioinnin tueksi **Valssi -laadunarviointijärjestelmän** käyttöön ottaminen.

Kaiken keskiössä ovat lapset, joiden tulee saada tietää olevansa hyväksyttyjä omassa ainutlaatuisuudessaan ja kokea olevansa oikeanlaisia, vaikka heidän kehityksensä etenisi omaan tahtiin tai heidän käyttäytymisensä vaatisi vielä hiomista.
(Heiskanen & Syrjämäki 2022, 40)

Koko henkilöstön tavoitteena on edistää lasten ja huoltajien **osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa**. Huoltajilta, lapsilta ja yhteistyökumppaneilta saatu palaute ohjaa meitä tavoitteellisempaan suunnitteluun ja toimintaan. Yhdessä tekeminen ja onnistumiset vahvistavat yhteisöllisyyttä. Toimintakaudella 2023-2024 huomioimme kesäkuussa 2023 voimaan tullutta **toiminnallista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmaa** osana varhaiskasvatuksen suunnittelua, toteutusta, arviointia ja kehittämistä. Henkilöstö on aloittanut toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laatimisen. Prosessi kytkeytyy muuhun varhaiskasvatuksen pedagogiseen suunnitteluun.

Työyhteisön **yhteiset pelisäännöt** ja **linjaukset** lapsen näkökulman huomioiden edistävät turvallisen arjen ja rutiinien luomista. Jokainen työntekijä nähdään tärkeänä osana kasvatusyhteisöä ja jokaisen yksilölliset vahvuudet otetaan huomioon. Arvostamme kunnioittavaa, huomaavaista ja ystävällistä käytöstä. Työyhteisö on sitoutunut puuttumaan ristiriitoihin ja ratkaisemaan niitä rakentavin keinoin. Rohkaisemme ja kannustamme toisiamme myönteisesti kokeiluun, yrittämiseen, sinnikkyyteen ja sallimme erehtymisen. Pyrimme huomioimaan ja ymmärtämään asioita monesta näkökulmasta. Henkilöstö on sitoutunut olemaan lapsille läsnä sekä kokemaan yhdessä leikin ja tekemisen iloa. Perheiden taustat ja monimuotoisuudet huomioidaan toimintaa suunniteltaessa ja toteutettaessa.

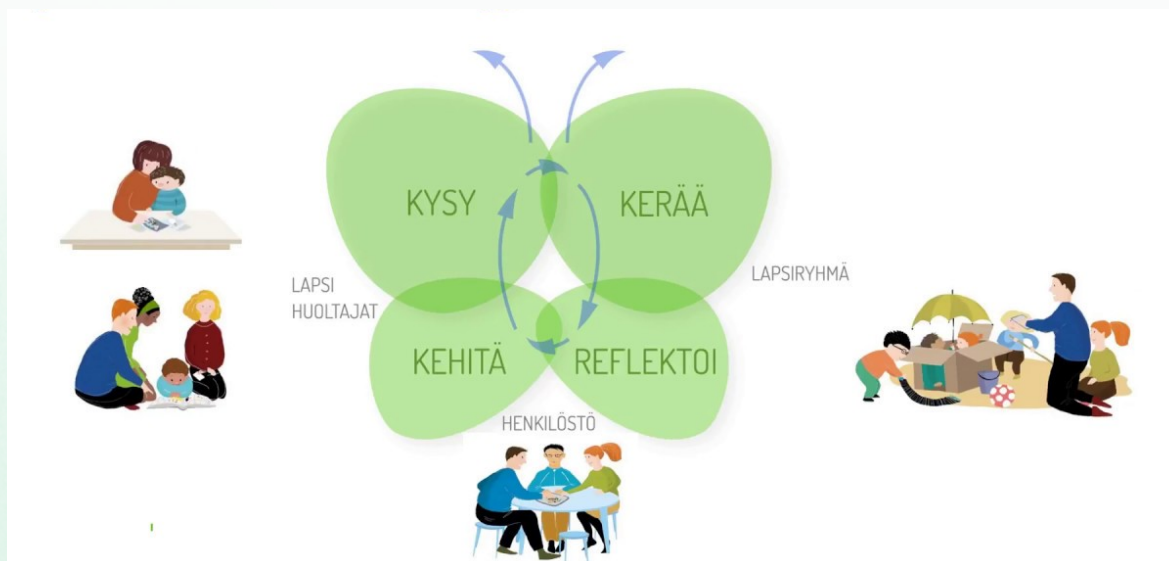
4. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan suunnittelu ja toteuttaminen

Pedagoginen dokumentointi

Pedagoginen dokumentointi on varhaiskasvatuksen suunnittelun, toteuttamisen, arvioinnin ja kehittämisen keskeinen työmenetelmä. Se on jatkuva prosessi, jossa havainnot, dokumentit ja niiden tulkinta muodostavat ymmärrystä pedagogisesta toiminnasta. Pedagogisen dokumentoinnin avulla tehdään varhaiskasvatusta ja lapsen oppimista näkyväksi. Pedagoginen dokumentointi tuo uuden välineen lasten ja heidän huoltajiensa osallisuuteen varhaiskasvatuksen arkeen.

Pedagogisen dokumentoinnin prosessi on nelivaiheinen:

1. **KYSY:** Suunnittele tarkasti dokumentoinnin aihe. Kaikkea ei voi eikä tarvitse dokumentoida.
2. **KERÄÄ:** Jokaisella lapsella on käytössään **kasvunkansio**. Toteuta dokumentoituja havainnoimalla, haastattelemalla, saduttamalla, valokuvaamalla tai videoimalla lasta. Kirjaa valokuviiin tekstejä yhdessä lapsen kanssa. Kerää lapsen piirustuksia ja töitä sekä projektien eri vaiheet esim. ajatuskartat, suunnitelmat jne. Havainnoi ja kirjaa ylös lapsen leikkejä. Osallista vanhempia erilaisten tehtävien avulla.
3. **REFLEKTOI:** Tarkastele dokumentteja yhdessä lapsen ja lapsiryhmän kanssa. Dokumentteja voi tarkastella yhdessä tiimin kanssa suunnittelun pohjana tai käyttää apuna vasu-keskusteluissa yhdessä huoltajien kanssa.
4. **KEHITÄ:** Kehitä toimintaa dokumenttien tuottaman tiedon perusteella. Koko tiimin ja jokaisen työntekijän osallistuminen ja sitoutuminen on tärkeä lähtökohta - jokaisen työntekijän havainnot, mielipiteet ja kokemukset ovat arvokkaita.

Leikki kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin lähteenä

Leikki on keskeinen toimintatapa varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tarjota kaikille lapsille mahdollisuuksia erilaisiin leikkeihin. Leikki edistää lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Leikissä lapsi oppii monia taitoja ja omaksuu tietoa. Leikki on lapselle tapa olla ja elää sekä hahmottaa maailmaa. Kokemukset, jotka herättävät lapsissa tunteita, uteliaisuutta ja kiinnostusta, virittävät leikkiin. Varhaiskasvatuksessa ymmärretään leikin pedagoginen merkitys oppimisessa ja lapsen kokonaisvaltaisessa kehityksessä ja hyvinvoinnissa.

Oppimis-/leikkiympäristöjä sisällä ja ulkona rakennetaan havaintojen perusteella. Niitä uudistetaan, muokataan ja kehitetään lasten kanssa yhdessä. Lapsia havainnoidaan ja heidän ideoihin ja mielenkiinnonkohteisiin tartutaan. Leikille annetaan aikaa ja mahdollistetaan toimiva paikka leikille jatkumon ja leikin keston ylläpitämiseksi. On tärkeää, että lapsilla on mahdollisuus leikkiä leikki loppuun, saada se tiettyyn vaiheeseen tai johdetaan leikki uuteen ympäristöön. Leikin lopetus ennakoidaan esimerkiksi Timerin avulla. Leikki-ideoihin voidaan liittää ohjattua toimintaa, kuten lauluja ja tarinoita, retkiä ja muuta sellaista, jotka vievät leikkiprosessia eteenpäin. Leikissä ja leikkitilanteissa lapsi harjoittelee tunne- ja kaveritaitoja olleessaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Leikkeihin voidaan osallistua eri roolien kautta: leikin aloittaja, kanssaleikkijä, leikin kehittäjä riippuen lapsen ikätasosta ja taidoista. Leikkejä käytetään myös siirtymätilanteissa.

Henkilöstön tehtävänä on turvata leikin edellytykset inklusiivisten periaatteiden mukaisesti ja ohjata leikkiä joko leikin ulkopuolelta sopivalla tavalla tai olemalla itse mukana. Myönteinen vuorovaikutus ja asenne, vahvuuksien korostaminen, epäonnistumisen salliva sekä rohkaisu välittyvät koko lapsiryhmän ilmapiiriin vaikuttaen lasten oppimiseen, ryhmäytymiseen ja sosiaaliin suhteisiin positiivisesti. Henkilöstö auttaa lapsia pääsemään leikkiin mukaan, ylläpitämään leikkiä ja kehittämään keskinäisiä vertaissuhteita. Varhaiskasvattajan aktiivinen, pedagoginen toiminta edistää yhteisöllisyyttä ja myönteistä toimintakulttuuria.

“Leikki on varhaiskasvatusikäisten lasten oppimiselle merkityksellistä. Se on lasta motivoivaa ja iloa tuottavaa toimintaa, jossa lapset samalla oppivat monia taitoja. Varhaiskasvatuksessa ymmärretään leikin itseisarvo lapselle sekä sen pedagoginen merkitys lasten oppimiselle ja kokonaisvaltaiselle kehitykselle.”
(Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, luku 2.5. Oppimiskäsitys)

Oppimisen alueet

Kielten rikas maailma

Varhaiskasvatuksen tehtävä on vahvistaa lasten **kielellisten taitojen** ja **valmiuksien** sekä **kielellisten identiteettien** kehittymistä. Varhaiskasvatuksessa vahvistetaan lasten uteliaisuutta ja kiinnostusta kieliin, teksteihin ja kulttuureihin. Kielen kehityksen tukeminen kytkeytyy lapsen monilukutaidon kehittymiseen. Lisäksi se on yhteydessä muun muassa lasten kulttuuriseen osaamiseen ja vuorovaikutukseen liittyvään laaja-alaiseen osaamiseen. Kehittyvät kielelliset taidot avaavat lapsille vaikuttamisen keinoja sekä mahdollisuuksia osallisuuteen ja aktiiviseen toimijuuteen.

Kielen kehityksen keskeisimmät osa-alueet ovat **vuorovaikutustaidot, kielen ymmärtämisen taidot, puheen tuottamisen taidot, kielen käyttötaidot, kielellinen muisti ja sanavarasto** sekä **kielitietoisuus**. Edellä mainitut osa-alueet muodostavat ja tukevat kokonaisuutena lapsen kehittyviä **kielellisiä identiteettejä**.

Yksityiskohtaisemmat ja paikalliset tavoitteet:

- Säilyttää meän murre. Henkilökunta ja kasvattajat huomioivat lapsiryhmässä edustetut kielet (monikielisyys). Kielitietoisuutta kehitetään lapsiryhmässä lorujen, laulujen, riimien, leikkien ja pelien avulla.
- Pienryhmätoiminta edistää lapsen oppimista. Aikuinen on leikeissä mukana rikastuttamassa kieltä.
- Lapsen sanavaraston rikastuttaminen satujen, tarinoiden, keskustelujen, kuvakerronnan, sadutuksen, lorujen, riimittelyjen tms. avulla.
- Kirjastopalveluiden käyttö (kirjastoauto ja kirjasto): kirjoja luetaan tai satuja kuunnellaan päivittäin. Myönteiset ja mukavat lukuhetket vuorovaikutuksessa lasten kanssa yksin, pienryhmissä ja koko ryhmän kanssa. Yhteistyö kirjaston ja kulttuuritoimen lukuhankkeen kanssa.
- Rohkaistaan jokaista lasta itsensä ilmaisuun (roolileikit, draama).
- Havainnoidaan kirjaimia, numeroita, logoja ja kuvia (monilukutaito): tulkitaan kuvia, annetaan asioille/esineille merkityksiä.

Ilmaisun monet muodot

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tavoitteellisesti tukea lasten **musiikillisen, kuvallisen, käsityöllisen, sanallisen ja kehollisen ilmaisun** kehittymistä sekä tutustuttaa heitä eri taiteenaloihin ja kulttuuriperintöön. Lasten ilmaisulle on luonteenomaista kokonaisvaltaisuus ja ilmaisun eri muotojen luova yhdisteleminen. Taiteellinen kokeminen ja ilmaiseminen edistävät lasten oppimisedellytyksiä, sosiaalisia taitoja ja myönteistä minäkuvaakin sekä valmiuksia ymmärtää ja jäsentää ympäröivää maailmaa. Ajattelun ja oppimisen taidot kehittyvät, kun lapset tutkivat, tulkitsevat ja luovat merkityksiä erilaisia ilmaisun taitoja harjoittelemalla. Kyky kuvitella ja luoda mielikuvia on keskeistä myös lapsen eettisen ajattelun kehittymiselle. Kulttuuriperintöön, taiteeseen ja ilmaisun eri muotoihin tutustuminen vahvistaa lasten osaamista myös monilukutaidon sekä osallistumisen ja vaikuttamisen osa-alueilla.

Lapin musiikkiopiston ja varhaiskasvatuksen yhteistyönä järjestetään 3-5-vuotiaille lapsille musiikkileikkikouluja. Opetusta tarjotaan myös lapsille, jotka eivät ole päiväkodissa. Opettajan toimii *musiikkipedagogi Teija Enroth*. Alle 3-vuotiaille musiikkikasvatuksen rikastuttamiseen tukea antaa *Marianne Ylitalo* päiväkodilla ja Turtolassa viikoittain. Mukaan voivat tulla myös kotihoidossa tai vapaapäivillä olevat lapset.

Yhteisiä musiikkihetkiä järjestetään lapsiryhmien välillä, mikä vahvistaa yhteisöllisyyttä. Musiikkikasvatuksen tavoitteena on myös tarjota kaikille lapsille mahdollisuus tutustua erilaisiin soittimiin.

Minä ja meidän yhteisömme

Lasten elinpiiri laajenee heidän aloittaessaan varhaiskasvatuksen kodin ulkopuolella. Kodin perinteiden, toimintamallien, arvojen ja katsomusten lisäksi lapset kohtaavat toisenlaisia tapoja ajatella ja toimia. Varhaiskasvatuksen tehtävä on kehittää lasten valmiuksia ymmärtää lähiyhteisön monimuotoisuutta ja harjoitella siinä toimimista. Tehtävää lähestytään **eettisen ajattelun, katsomusten, lähiyhteisön menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden sekä median näkökulmista**. Toiminnassa voidaan käyttää monipuolisesti esimerkiksi satuja, musiikkia, kuvataidetta, leikkiä, draamaa, erilaisia mediasisältöjä sekä mahdollisuuksien mukaan vierailijoita, vierailuja ja lähiympäristön tapahtumia. Minä ja meidän yhteisömme -oppimisen osa-alue tukee erityisesti lasten kulttuuriseen osaamiseen, vuorovaikutukseen ja ilmaisuun sekä ajatteluun ja oppimiseen liittyvää laaja-alaista osaamista.

Yksityiskohtaisemmat ja paikalliset tavoitteet:

Lasten ja huoltajien osallisuus on tärkeä varhaiskasvatuksen onnistuneessa toteutuksessa ja luottamuksellisten suhteiden luomisessa. Varhaiskasvatuksen aloitusvaiheessa vanhempien osallistuminen varhaiskasvatuksen arkeen luo pohjaa lapsen hyvinvoinnille. Tutustumiskäynnit suunnitellaan yhdessä huoltajien kanssa ja perheet kohdataan yksilöllisesti. Tiimissä sovitaan tutustumiskäynnille vastuhenkilö, joka kertoo varhaiskasvatuksen toiminnasta ja keskustelee **perustietolomakkeessa** olevista kohdista ja muista ajankohtaisista asioista. Ensimmäinen kohtaaminen perheen ja lapsen kanssa voi tapahtua kotikäyntinä. Tarvittaessa VEO tutustuu lapsen tuen tarpeisiin. Perustietolomake päivitetään jokaisen lapsen kohdalla aina toimintakauden alussa, jotta perheelle ja lapselle ajankohtaiset tiedot ja tarpeet päivittyvät ryhmän kasvattajille.

Lapsen siirtyessä varhaiskasvatuksen sisällä ryhmästä toiseen, kiinnitetään huomiota miellyttävään siirtymiseen. Huoltajille järjestetään mahdollisuus tutustua uuden ryhmän henkilökuntaan, tiloihin ja toimintatapoihin. Ryhmän tiedonkulkuun ja viestintään liittyvät käytänteet kerrotaan huoltajille, esimerkiksi WhatsApp-ryhmä, Daisyn kautta yhteydenpito, lapsen päivän kulusta tiedonvaihto ja kuukausittain tiedotteet lapsiryhmän toiminnasta.

Oppimisen alueet

Tutkin ja toimin ympäristössäni

Varhaiskasvatuksen tehtävänä on antaa lapselle valmiuksia havainnoida, jäsentää ja ymmärtää ympäristöään. Lapsia ohjataan tutkimaan ja toimimaan luonnossa ja rakennetussa ympäristössä. Varhaiskasvatus tukee lasten **matemaattisen ajattelun** kehittymistä sekä vahvistaa myönteistä suhtautumista matematiikkaan. Varhaiskasvatukseen sisältyy myös **ympäristökasvatusta ja teknologiakasvatusta**. Oppimisympäristöihin liittyvät omakohtaiset havainnot, kokemukset ja elämykset auttavat lapsia ymmärtämään syy- ja seuraussuhteita sekä kehittymään ajattelijoina ja oppijoina. Lasten kehittyvä taito nimetä asioita sekä käyttää erilaisia käsitteitä edistää monilukutaitoa.

Kasvan, liikun ja kehityn

Kasvan, liikun ja kehityn -oppimisen osa-alueeseen sisältyy **liikkumiseen, ruokakasvatukseen, terveyteen ja turvallisuuteen** liittyviä tavoitteita. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on luoda pohja lasten terveyttä ja hyvinvointia arvostavalle sekä fyysistä aktiivisuutta edistävälle elämäntavalle yhdessä huoltajien kanssa. Tämän oppimisen alue tukee erityisesti itsestä huolehtimiseen ja arjen taitoihin liittyvää laa-alasta osaamista.

Yksityiskohtaisemmat ja paikalliset tavoitteet:

- Lapsia innostetaan liikkumaan päivittäin monipuolisesti. Hyödynnetään vuodenaikojen vaihtelu sekä erilaiset tilat ja ympäristöt sisällä ja ulkona. Liikuntavälineet ovat lasten saatavilla ja liikuntamahdollisuuksia järjestetään monipuolisesti.
- Liikunnan vuosikelloa päivitetään vuosittain.
- Teemme nykytilan kartoitus -arvioinnin vuosittain huhtikuussa. Sen pohjalta valitsemme liikuntakasvatuksen kehittämiskohteet. Toimintavuodelle 2023-2024 kehittämiskohteeksi on valittu huoltajien osallisuus.
- Varhaiskasvatus on mukana valtakunnallisessa Liikkuva varhaiskasvatus -ohjelmassa, jonka tavoitteena on mahdollistaa jokaiselle lapselle liikkumisen ilo sekä riittävä päivittäinen fyysinen aktiivisuus, joka tukee lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä.
- Edistetään myönteistä suhtautumista ruokaan ja syömiseen. Aikuisen esimerkki on tärkeä. Tuetaan monipuolisia ja terveellisiä ruokatottumuksia. Huomioidaan lasten osallisuus.
- Yhteistyö huoltajien kanssa on tärkeä. Tuetaan lasten turvallisuuden tunnetta ja mahdolliseen kiusaamiseen puututaan heti. Harjoitellaan hyviä kaveri- ja tunnetaitoja.

5. Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

Toiminnallista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua määrittelee kaksi eri lakia: *Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986)* ja *Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014)*. Varhaiskasvatuksessa tasa-arvolla tarkoitetaan sitä, että sukupuoli ei aseta lapsia tai aikuisia eriarvoiseen asemaan varhaiskasvatuksen arjessa.

Lain mukaan **yhdenvertaisuudella** tarkoitetaan kaikkien ihmisten samanarvoisuutta riippumatta heidän iästään, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta tai vakaumuksesta, mielipiteestä, vammasta, terveydentilasta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Sekä tasa-arvo että yhdenvertaisuus ovat ihmisen perusoikeuksia ja tarkoittavat syrjimättömyyttä. Varhaiskasvatuksessa yhdenvertaisuus tarkoittaa sitä, että kiinnitämme huomiota siihen, että ihmisten eri ominaisuudet, kuten ihonväri, uskonto tai terveydentila, eivät aseta lapsia tai aikuisia eriarvoiseen asemaan.

Sukupuolitietoisuus

Kasvattajien sukupuolitietoisuus on ehdoton edellytys tasa-arvotyölle. Henkilöstöllä tulee olla herkkyyttä tunnistaa ja taito kohdata lapsi yksilöllisenä persoonana. Hän tukee lapsen kasvua ja sukupuoli-identiteetin rakentumista. Kasvattajayhteisön on pohdittava omia asenteitaan ja niiden näkymistä omassa toiminnassaan. Yhteisössä tulee vallita myönteinen ja kannustava ilmapiiri. Varhaiskasvattaja huomioi sukupuolten moninaisuuden ja toimii siten, että jokainen lapsi kokee olonsa hyväksytyksi ja rakastetuksi juuri sellaisena kuin on. Työtapojen, oppimisympäristöjen ja yhteistyökumppaneiden valinnassa tulee kiinnittää huomiota sukupuolittuneiden asenteiden ja käytänteiden tunnistamiseen ja muuttamiseen.

Kehotunnekasvatus

Lapsuuteen kuuluu oman kehon haltuunotto ja tunnetaitojen harjoittelu. Kehotunnekasvatus on hyvää tunnetta omasta kehosta ja itsearvostusta. Se vahvistaa myönteistä minäkuvaa ja halua pitää itsestä huolta. Varhaiskasvatuksessa tuetaan lasten seksuaalikasvatuksen eri osa-alueita, lasten kehontuntemusta, kehoon tutustumista, lasten valmiuksia pitää huolta terveydestään, henkilökohtaisesta hygieniasta ja opetetaan turvataitoja. Koskettamisen säännöt ja leikin rajat ovat tärkeä opettaa. Lapselle tulee tulla tunne, että keho on oma, tärkeä ja arvokas. Varhaiskasvatuksessa vallitsee avoin ja keskusteleva ilmapiiri, jossa lapsi uskaltautuu myös pyytämään tarvitsemaansa tukea ja apua.

Jatkuva prosessi

Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu on jatkuva prosessi. Työtä tehdään systemaattisesti selvittäen, kehittäen ja arvioiden vuoden tai maksimissaan kolmen vuoden syklissä. Toiminnallisessa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman prosessissa tulee olla neljä vaihetta: **suunnittelu, selvitys, kehittäminen ja arviointi**.

1. **Suunnittelu:** Tutustutaan keskeisiin käsitteisiin ja lakeihin samalla pohtien kuinka ne näkyvät varhaiskasvatuksen arjessa. Suunnittelemme toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman toteutus tapaa ja aikajännettä.
2. **Selvitys:** Tämä on tasa-arvolain vaatima suunnittelun ensimmäinen vaihe, jonka aikana selvitetään toimipaikan tasa-arvotilannetta. Selvitys toimii pohjana, kun mietimme toimipaikan kehittämistarpeita. Selvityksessä käytämme apuna erilaisia havainnointimenetelmiä, kuten kuvaamista, lomakkeita sekä lapsia, vanhempia ja henkilöstöä osallistavia menetelmiä kuten haastatteluja. Tasa-arvolain mukaan kiinnitämme huomiota erityisesti vuorovaikutukseen, ohjaukseen, lasten osallisuuteen, materiaaleihin, huoltajien kohtaamiseen sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Yhdenvertaisuuslain mukaan kiinnitämme huomiota siihen, miten toiminta vaikuttaa eri ihmisryhmiin, ja miten yhdenvertaisuus toteutuu omassa toiminnassamme.
3. **Kehittäminen:** Tässä vaiheessa aloitamme työstämään teemoja, joista selvitysvaiheessa paljastui parannettavaa tai muutettavaa. Suunnittelemme **konkreettisia toimenpiteitä**, joilla puutumme nimenomaan näihin selvitysvaiheessa esiin nousseisiin epäkohtiin. Yhdenvertaisuuslain mukaan toimenpiteiden tulee olla varhaiskasvatuksen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia. Lapsille ja heidän huoltajilleen on varattava mahdollisuus tulla kuulluiksi edistämistoimenpiteistä. Toimenpiteisiin kirjataan keinoja havaittujen häiriöiden poistamiseksi tai niiden uusiutumisen estämiseksi. Toiminnallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman kehittämis- ja arviointipohjana toimii **toiminnallisen suunnitelman mallilomake**, johon kirjaamme teemat, tavoitteet, toimenpiteet, aikataulut ja arvioinnit.
4. **Arviointi:** Viimeinen tasa-arvolain vaatima prosessin vaihe on toimenpiteiden arviointi. Kun toimenpiteitä on tehty eli esimerkiksi henkilöstöä on koulutettu, leikkipisteitä muokattu ja leikin arvontaa tehty, arvioimme ovatko toimenpiteet vaikuttaneet varhaiskasvatuksen arkeen toimintaan. Arvioinnissa käytetään apuna erilaisia havainnointimenetelmiä ja osallistetaan arviointiin lapsia ja huoltajia esimerkiksi haastatteluiden avulla. Arvioinnin jälkeen prosessia jatketaan uudella tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustilanteen selvittämisellä ja (uusien) kehittämistoimenpiteiden nimeämisellä.

6. Lapsen tuki

Tuen järjestämistä ohjaavat periaatteet

Yleinen, tehostettu ja erityinen tuki kuuluvat kaikkien lasten oikeuksiin. Oikea-aikaisella ja yksilöllisellä tuella edistetään lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Lapsen vahvuudet, mielipiteet sekä kehitykseen liittyvät tarpeet toimivat tuen järjestämisen lähtökohtana. Varhaiskasvatuksessa huolehditaan siitä, että jokainen lapsi kokee itsensä hyväksytyksi omana itsenään.

Tuen muotoja ovat **pedagogiset, rakenteelliset ja hoidolliset** tuen muodot. Pedagogiset tuen muodot liittyvät päivien rakenteeseen ja päivärytmiin. Oppimisympäristöt on rakennettu niin, että niissä otetaan huomioon lasten mielenkiinnon kohteet. Tarvittaessa otetaan käyttöön erityispedagogiset menetelmät. Rakenteellisessa tuen muodoissa vahvistetaan erityispedagogiikan osaamista. Henkilöstön mitoittamiseen ja ryhmän rakenteeseen liittyvät ratkaisut ovat osa rakenteellista tuen muotoa. Hoidollisissa tuen muodoissa kiinnitetään huomiota perushoittoon, hoivaan ja avustamiseen. Siihen kuuluvat myös terveydenhoidolliset tarpeet, esimerkiksi pitkäaikaissairauksien hoitoon.

Varhaiskasvatuksessa tehdään **yhteistyötä** lapsen ja huoltajien kanssa. Lapsen tuen toteuttamiseen kuuluu vastuut. Erityisasiantuntijoiden ja erityisopettajan palvelut kuuluvat varhaiskasvatuksen palveluihin. Tuen tarvetta, riittävyyttä ja toteutumista arvioidaan ja seurataan. Tukitoimien vaikutusten arviointi tapahtuu lasten varhaiskasvatussuunnitelmissa, arvioinnin perusteella tehtävät johtopäätöksissä ja toimenpiteissä ja arviointiajankohdissa.

Seudullisesti on otettu käyttöön tiedonsiirtolomake nivelvaiheessa, kun lapset siirtyvät varhaiskasvatuksesta esiopetukseen. Huoltajilta pyydetään kirjalliset luvat tiedonsiirtoa varten.

Monialainen alle kouluikäisten tiimi kokoontuu päiväkodilla joka toinen viikko. Siihen osallistuvat psykologi, toimintaterapeutti, sosiaalityöntekijä, perhetyöntekijä, lastenneuvolan terveydenhoitaja ja varhaiskasvatuksen johtaja/erityisopettaja. Tiimissä nostetaan esille monialaisen yhteistyön vahvuuksia ja kehittymiskohteita asiakaspalautteiden kautta. Meän 4-vuotias -lomake on otettu varhaiskasvatuksen, huoltajien ja neuvolan yhteistyön tueksi keväällä 2022.

Perhetyön palaveri on kerran kuukaudessa. Perhetyöntekijät, sosiaalityöntekijä ja varhaiskasvatuksen johtaja/erityisopettajat kokoontuvat päiväkodilla. Tavoitteena on vastata asiakaslähtöisesti ja joustavasti perheiden tarpeisiin sekä kehittää yhdessä perheiden palveluja mm. avointa varhaiskasvatusta. Tenavatupa toimii perheiden kohtaamispaikkana ja on tärkeässä roolissa ennaltaehkäisevässä työssä.

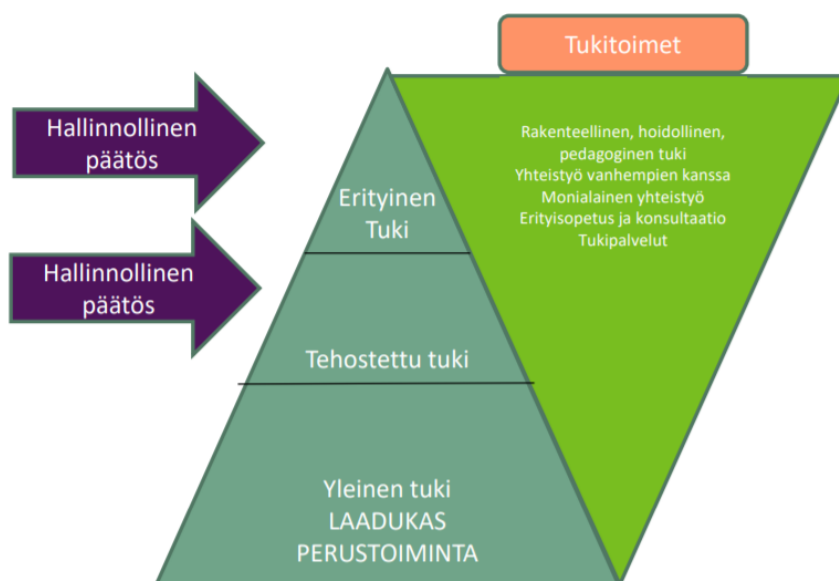
Neuvolatiimin kokoontuminen on kerran kuukaudessa. Tiimi koostuu psykologista, puhe, toiminta- ja fysioterapeuteista, lastenneuvolan ja koulun terveydenhoitajista ja varhaiskasvatuksen johtajasta/erityisopettajasta. Tiimi käsittelee terapioiden järjestämistä, maksusitoumuksia ja mahdollisia lasten erikoissairaanhoidon jatkotutkimuksiin lähettämistä. Jos tiimissä keskustellaan lasten henkilökohtaisista asioista, siihen pyydetään huoltajilta lupa.

Neuvolan ja varhaiskasvatuksen yhteistyömuotoja ovat **kaksivuotistapaaminen lapsen kotona, 4-vuotiaan laajennettu neuvolatarkistus** sekä lasten terveydenhoitajan vierailut päiväkodilla (**Lene**). Kaksivuotistapaamisessa suoritetaan sekä neuvolakäynti että päivitetään lapsen varhaiskasvatussuunnitelma. Neuvolatarkistuksessa hyödynnetään Meän 4-vuotiaan kehityksen arviointi ja yhteistyömenetelmä -lomaketta. Lomakkeen täyttävät yhdessä huoltajat, varhaiskasvatuksen henkilökunta ja neuvola.

Tuen tasot on avattu Seudullisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. Tuen tarve voi muuttua lapsen oppimispolun aikana ja tuen tasoissa liikutaan joustavasti lapsen tuen tarpeiden mukaisesti. Lapsen tuki edellyttää yhteistyötä lapsen huoltajien ja kaikkien lapsen eri toimintaympäristöissä toimivien aikuisten kanssa. Lapsen etu ja mielipide on otettava huomioon.

Pellon kunnassa **tehostetun ja erityisen tuen hallintopäätöksen** tekee sivistysjohtaja varhaiskasvatuksen erityisopettajan laatimasta esityksestä. Liitteeksi päätökselle laitetaan lapsen varhaiskasvatussuunnitelma. Päätökseen kirjataan pedagogiset ja rakenteelliset ratkaisut, hoidollisen tuen muodot, tuen edellyttämä yhteistyö, palvelut sekä tuen seuranta ja arviointi. Ennen hallintopäätöksen tekoa kuullaan huoltajia. Kuulemistilaisuus järjestetään yleensä lapsen vasu-keskustelun yhteydessä.

Varhaiskasvatuksen tuen tasot

7. Toiminnan arviointi ja kehittäminen

Varhaiskasvatuksen toiminnan arviointi tulee olla suunnitelmallista ja säännöllistä. Arvioinnin perustaksi nostetaan kansallisen koulutuskeskuksen eli Karvin varhaiskasvatuksen laadun arvioinnin perusteet ja suositukset -julkaisun indikaattorit. Arviointityökaluna käytetään digitaalista **Valssi -laadunarviointijärjestelmää**. Syksyn aikana varhaiskasvatuksen henkilöstö tutustuu Valssin arviointilomakkeisiin ja niiden hyödyntämiseen arjessa. Ensimmäinen Valssin arviointiprosessi käynnistetään tammikuussa 2024. Arviointityökalu valitaan tiimien tarpeiden pohjalta. Henkilöstön osallisuuden vahvistaminen edistää arvioinnin merkityksellisyyttä ja tukee kaikkien sitoutumista kehittämiseen.

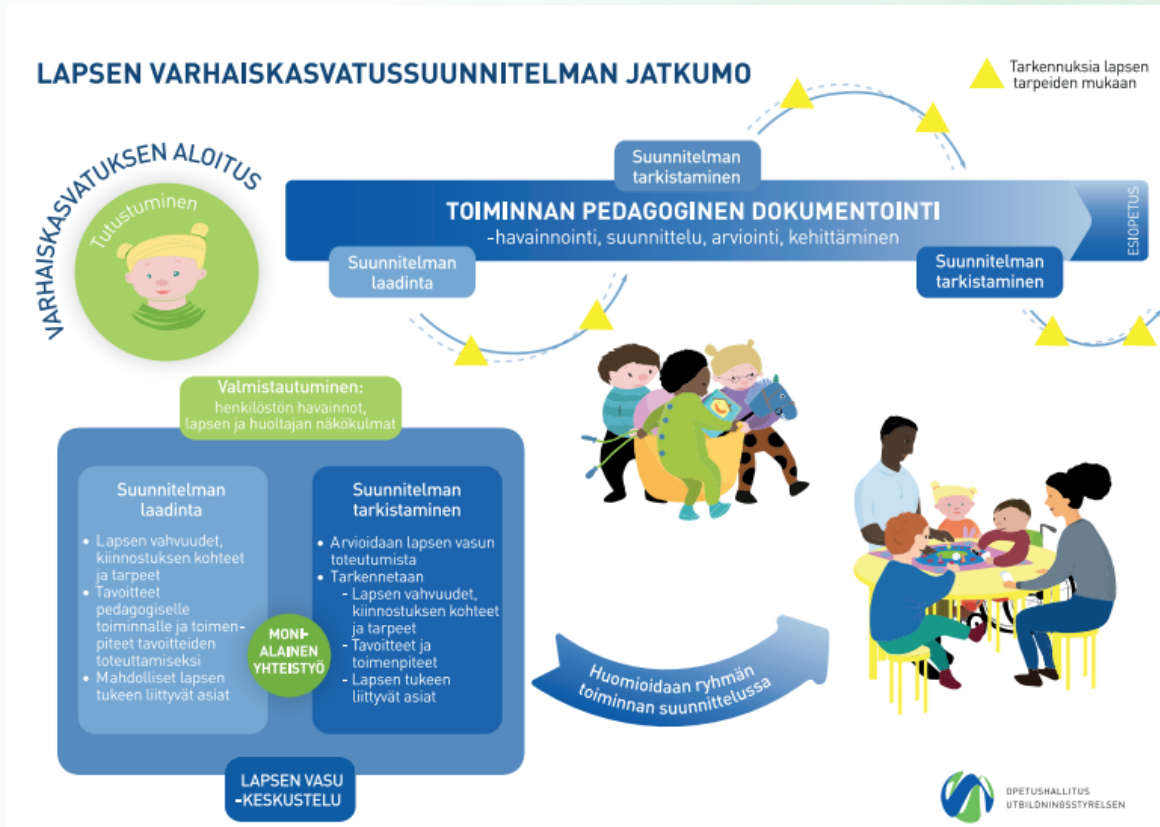
Pedagogisen toiminnan arvioinnin tarkoitus on varhaiskasvatuksen kehittäminen sekä lasten kehityksen ja oppimisen edellytysten parantaminen. Paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman ja lasten varhaiskasvatussuunnitelman toteutumisen seuranta, säännöllinen arviointi ja kehittäminen ovat osa tätä tehtävää. Varhaiskasvatuksen toimintaa arvioidaan ja kehitetään kansallisen tason sekä järjestäjä-, yksikkö- ja yksilötason näkökulmista. Varhaiskasvatussuunnitelman toteutumista seurataan, arvioidaan ja kehitetään varhaiskasvatuksen eri toimintamuodoissa.

Kehittävän arvioinnin lähtökohtana on, että arviointi nähdään luontevana osana varhaiskasvatuksen jokapäiväistä toimintaa. Viikoittaisissa tiimipalavereissa arvioidaan systemaattisesti toimintaa. Varhaiskasvatuksessa tiimivastaavat ja johtaja/veo (=laatutiimi) vastaavat kasvatustiimin pedagogisen tietoisuuden edistämisestä, vahvistamisesta ja tukemisesta. Koko henkilöstö toimii lasten kasvua, kehitystä ja oppimisedellytyksiä vahvistaen.

Arvioinnin tarkoituksena on tuottaa tietoa, jonka avulla varhaiskasvatuksen henkilöstö voi nähdä ja tunnistaa oman toimintansa vahvuuksia ja kehittämiskohteita. Arvioinnin pohjalta voidaan tehdä päätöksiä, jotka parantavat varhaiskasvatuksen laatua entisestään. Arvioinnin yhteydessä puhutaan varhaiskasvatuksen laatuindikaattoreista. Näiden tarkoitus on tarjota selkeät, kansallisesti yhtenäiset kuvaukset siitä, mitä varhaiskasvatuksessa tulee tapahtua, jotta se olisi laadukasta ja lapsen edun mukaista.

Toimijoiden tehtäviä ja rooleja:

- **Lapset** osallistuvat toiminnan arviointiin ikätasoisesti.
- **Huoltajalle** tarjotaan mahdollisuuksia säännölliseen arviointii vasu-keskustelujen lisäksi palautteen antamista konkreettisiin arjen kysymyksiin (esim. palaute lasipurkkiin helminä kyllä/ei). Hyvän kasvun polku -kysely toukokuussa.
- **Työntekijät** arvioivat omaa osaamistaan ja ammatillista kehitystään. Yhdessä **Valssi** -arviointityökalujen avulla suoritettavan arvioinnin perusteella laaditaan kehittämissuunnitelma. Kehityskeskustelu ja henkilökohtaisen työsuorituksen arviointi.
- **Tiimit** arvioivat ja kehittävät omaa toimintaansa tiimipalavereissa.
- Koko varhaiskasvatuksen henkilöstön kehittämisiltoja on kaksi kertaa vuodessa
- **Laatutiimi** kokoontuu kerran kuukaudessa (aikaisemmin pedatiim)

- Lapsen vasussa lähtökohtana tulee olla lapsen etu ja tarpeet.
- Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma on kehittyvä asiakirja ja muodostaa jatkumon lapsen varhaiskasvatukseen osallistumisen ajan. Jatkumolla tarkoitetaan sitä, että lapsen vasuun pedagogiselle toiminnalle kirjatut tavoitteet ja toimenpiteet ovat ajankohtaisia ja oleellisia lapsen kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Laadittavassa lapsen vasussa huomioidaan myös mahdollisen aiemman lapsen vasun tavoitteet ja niiden toteutuminen.
- Lapsen vasussa yhdistyvät lapsen, huoltajan ja henkilöstön havainnot ja näkemykset. Lapsen vasuun kirjattavat tavoitteet kuvaavat sitä, miten pedagogisella toiminnalla edistetään lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia sekä ryhmässä toimimista. Laatumista ohjaavat myös laaja-alaisen osaamisen osa-alueet sekä oppimisen alueet. Lisäksi laatimisessa huomioidaan lapsen kielellinen, kulttuurinen ja katsomuksellinen tausta. Lapsiryhmän toiminnan suunnittelun ja toteuttamisen sekä oppimisympäristöjen ja toimintakulttuurin kehittämisessä lähtökohtana ovat lasten vasuista nousevat tavoitteet. Lapsen vasuun kirjattavat tavoitteet asetetaan henkilöstön pedagogiselle toiminnalle.
- Arvioidaan** ja tarkennetaan tavoitteita ja toimenpiteitä osana toiminnan jatkuvaa kehittämistä.
- Lapsen vasuprosessiin osallistuvat lapsen opetuksesta, kasvatuksesta ja hoidosta vastaavat henkilöt yhdessä huoltajan ja lapsen kanssa. Lapsen vasuprosessiin osallistuvat tarpeen mukaan myös lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevat muut asiantuntijat ja tarvittavat tahot.
- Varhaiskasvatuksen opettaja tai veo vastaa lapsen vasuprosessin suunnittelusta, toteutuksesta ja arvioinnista yhteistyössä muun henkilöstön kanssa. Lapsen vasun laatimisesta ja arvioinnista vastaa varhaiskasvatuksen opettajaksi kelpoinen henkilö. Lisäksi varhaiskasvatuksen opettajan vastuulla on ryhmän toiminnan suunnittelu lapsen varhaiskasvatussuunnitelmiin perustuen.

Hankkeet 2023-2024

Varhaiskasvatuksessa on syksyn aikana päättymässä 5 hanketta (Varhaiskasvatuksen tasa-arvoa edistävät toimenpiteet ja laadun kehittäminen, Kolmiportaisen tuen vahvistaminen, Valssia hyvän kasvun polulla, Kaikki lapset TVOMmailemaan ja Lähe sieki liikheele -hanke).

Seuraavat hankkeet jatkuvat koko toimintakauden:

Digitaidot käyttöön

Pellon kunnan varhaiskasvatuksen digiportaati ja sitä tukeva vinkkipankki tulevat tutuksi koko varhaiskasvatuksen henkilöstölle ja niiden käyttö arjessa on luonteva osa pedagogista toimintaa. Lasten digitaalisten taitojen oppiminen tulee aiempaa vahvemmin ja johdonmukaisemmin huomioiduksi varhaiskasvatuksen toiminnassa sekä siirryttäessä varhaiskasvatuksesta esiopetukseen. Osaamisen vahvistaminen edistää lasten koulutuksellista tasa-arvoa.

Valssin käyttöönotto ja arviointiprosessien kehittäminen

Valssi on Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvin) ylläpitämä laadunarviointijärjestelmä, joka on kehitetty tukemaan kunnallisia järjestäjiä heidän arviointitehtävässään. Se on tarkoitettu osaksi varhaiskasvatuksen laadunhallintaa. Valssin kautta organisaatiossa voidaan ottaa käyttöön monipuolisia työkaluja niin varhaiskasvatuspalveluja tukevien rakenteiden kuin ydinprosessien arviointiin.

Valtion erityisavustus varhaiskasvatuksen ja esi- ja perusopetuksen perusopetukseen koronaepidemian (COVID-19) vaikutusten tasoittamiseksi vuosille 2022–2024

Palkattu yhteinen erityisopettaja varhaiskasvatukseen ja esi- ja perusopetukseen. Pyritään vahvistamaan lasten ja nuorten sosiaalisia taitoja tukemalla tunne- ja kaveritaitojen kehittymistä.

8. Lähteitä ja tukimateriaalia

Opetushallitus:

<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/varhaiskasvatus/varhaiskasvatuksen-tueksi>
Työn tueksi varhaiskasvatuksessa

Toiminnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu

Lapsen tuki varhaiskasvatuksessa

Karvi:

<https://karvi.fi/varhaiskasvatus/valssi-valssi-varhaiskasvatuksen-laadunarviointijarjestelma/>

VALSSI-KÄSIKIRJA

Tietoa varhaiskasvatuksen laadunarviointijärjestelmästä Valssista ja sen hyödyntämisestä arvioinnissa

Laadun prosessitekijöiden arviointityökalujen kuvaukset

KOULUTUS- JA KASVATUSALAN LAADUNHALINNAN KESKEISET ELEMENTIT 10:2023

